
Ilkka Mellin
Todennäköisyyslaskenta

Osa 1: Todennäköisyys ja sen laskusäännöt
Todennäköisyyden aksioomat

Todennäköisyyden aksioomat

>> Todennäköisyyden määrittely

Todennäköisyyden aksioomat äärellisissä otosavaruuksissa

Klassinen todennäköisyys, suhteellinen frekvenssi ja ehdollinen todennäköisyys

Todennäköisyyden aksioomat äärettömissä otosavaruuksissa

Todennäköisyyden naiivit määritelmät

- Luvussa Todennäköisyyslaskennan peruskäsitteet **todennäköisyydelle** on esitetty kolme *naiivia määritelmää*:
  - (i) Tapahtuman **klassinen todennäköisyys** on tapahtumalle *suotuisien tulosvaihtoehtojen suhteellinen frekvenssi*.
  - (ii) Tapahtuman **empiirinen todennäköisyys** on tapahtuman (tilastollisesti stabiili) *suhteellinen frekvenssi*.
  - (iii) Todennäköisyys on tapahtuman *sattumisen mahdollisuuden mitta*.

Todennäköisyyden naiivit määritelmät: Kommentteja

- Kuten näemme, yksikään todennäköisyyden naiiveista määritelmistä (i)-(iii) ei täytä *hyvän matemaattisen määritelmän* tunnusmerkkejä.

Todennäköisyyden määrittelemisen

Klassinen todennäköisyys

- Tarkastellaan satunnaiskoetta, johon liittyy n yhtä todennäköistä tulosvaihtoehtoa.
- Tarkastellaan ko. satunnaiskokeessa tapahtumaa A , johon liittyy k yhtä todennäköistä tulosvaihtoehtoa, joita sanotaan tapahtumalle A suotuisiksi.
- Tapahtuman A **klassinen todennäköisyys** on tapahtumalle suotuisien tulosvaihtoehtojen *suhteellinen frekvenssi*

$$\frac{k}{n}$$

Todennäköisyyden määrittelemisen

Klassinen todennäköisyys:

Esimerkki

- Heitetään kahta virheetöntä noppaa.
- Mikä on tapahtuman

$A = \text{”Silmälukujen summaksi saadaan 11 tai 12”}$

todennäköisyys?

- Kahden virheettömän nopan heitossa mahdolliset *tulosvaihtoehdot* muodostuvat $6 \times 6 = 36$ lukuparista

(i, j) , $i = 1, 2, 3, 4, 5, 6$, $j = 1, 2, 3, 4, 5, 6$

joiden kaikkien todennäköisyys on $1/36$.

- Tapahtumalle A *suotuisia tulosvaihtoehtoja* on 3 kpl:

$(5,6)$, $(6,5)$, $(6,6)$

- Siten tapahtuman A *klassinen todennäköisyys* on

$$\Pr(A) = \frac{k}{n} = \frac{3}{36} = \frac{1}{12}$$

Klassinen todennäköisyys: Kommentteja

- Klassisen todennäköisyyden määritelmä soveltuu vain sellaisten satunnaisilmiöiden tapahtumille, joissa tulosvaihtoehdot ovat *symmetrisiä* eli *yhtä todennäköisiä*.
- Klassisen todennäköisyyden määritelmää ei voida soveltaa sellaisiin satunnaiskokeisiin, joilla on *äärettömän monta* tulosvaihtoehtoa.

Todennäköisyyden määrittelemisen

Empiirinen todennäköisyys

- *Toistetaan jotakin satunnaiskoetta n kertaa.*
- Oletetaan, että tapahtuma A sattuu koetoistojen aikana f kertaa.
- Jos tapahtuman A *suhteellinen frekvenssi*

$$\frac{f}{n}$$

lähestyy jotakin kiinteätä lukua p koetoistojen lukumäärän n kasvaessa rajatta, on p tapahtuman A **empiirinen todennäköisyys**.

Todennäköisyyden määrittelemisen

Empiirinen todennäköisyys:

Esimerkki 1/3

- Eräessä *kyselytutkimuksessa* selvitettiin miten suomalaiset suhtautuvat Suomen mahdolliseen NATO-jäsenyyteen.
- Tutkimus perustui *satunnaisotokseen*, johon poimittiin *arpomalla*
1800
suomalaista.
- *Otoksessa*
1080
henkilöä ilmoitti vastustavansa NATO-jäsenyyttä.

Todennäköisyyden määrittelemisen

Empiirinen todennäköisyys:

Esimerkki 2/3

- Tutkimusta voidaan kuvata satunnaisilmiönä seuraavalla tavalla:

Satunnaiskoe:

Yhden suomalaisen poimiminen arpomalla otokseen

Koetoistojen lukumäärä (otoskoko):

$$n = 1800$$

Tapahtuma A:

Otokseen poimittu suomalainen vastusti Suomen NATO-jäsenyyttä.

Tapahtuman *A* frekvenssi koetoistojen joukossa:

$$f = 1080$$

Tapahtuman *A* suhteellinen frekvenssi:

$$\frac{f}{n} = \frac{1080}{1800} = 0.6$$

Todennäköisyyden määrittelemisen

Empiirinen todennäköisyys:

Esimerkki 3/3

- Jos otoksen poiminnassa käytettiin arvontaa, voidaan olettaa, että tapahtuman A suhteellinen frekvenssi säilyy *stabiilina*, jos *otoskoko* kasvatetaan tai *otantaa toistetaan*.
- Jos oletus tapahtuman A suhteellisen frekvenssin stabiiliudesta pätee, havaittua suhteellista frekvenssiä 0.6 on järkevää kutsua *todennäköisyydeksi*, että satunnaisesti valittu suomalainen vastustaa Suomen NATO-jäsenyyttä.
- Siten tapahtuman A *empiirinen todennäköisyys* on
$$\Pr(A) = 0.6$$
otoksesta saatujen tietojen perusteella.

Empiirinen todennäköisyys: Kommentteja

- Empiirisen todennäköisyyden määritelmä edellyttää sitä, että tapahtuman suhteellinen frekvenssi käyttäytyy koetoistojen lukumäärän kasvaessa *tilastollisesti stabiilisti*.
- Empiiristä todennäköisyyttä *ei voida liittää* sellaisiin satunnaisilmiöihin, joista *ei ole havaintoja*.
- Tapahtuman empiiristä todennäköisyyttä *ei voida* – nimestään huolimatta – *määrätä kokeellisesti*, koska äärettömän monen koetoiston tekeminen ei ole käytännössä mahdollista.
- Mikään *ei takaa*, että empiirisen todennäköisyyden määritelmässä esiintyvä raja-arvo *on olemassa*.

Todennäköisyyden määrittelemisen

Todennäköisyys *mittana*

- **Todennäköisyyttä** voidaan kutsua **mitaksi**, joka mittaa satunnaisilmiön tapahtumavaihtoehtojen *sattumisen mahdollisuuksia*.
- *Venn-diagrammien* käyttö todennäköisyyslaskennan peruslaskutoimitusten havainnollistamisessa perustuu juuri siihen, että *todennäköisyydellä on mittana samantapaiset ominaisuudet kuin pinta-alamitalla*.

Todennäköisyyden määrittelemisen

Todennäköisyys *mittana*:

Kommentteja

- Todennäköisyyden kutsuminen mitaksi sisältää *jotakin hyvin olennaista* todennäköisyyden luonteesta.
- Todennäköisyydellä on samantapaiset ominaisuudet kuin esimerkiksi *pinta-ala-* tai *tilavuusmitalla* paitsi, että tapahtuman todennäköisyydellä on ylärajana varman tapahtuman todennäköisyys 1.
- Todennäköisyyden kutsuminen sattumisen mahdollisuuden mitaksi on kuitenkin *kehämääritelmä*:
Sattumisen mahdollisuus tarkoittaa suunnilleen samaa kuin *todennäköisyys*.

Todennäköisyyden aksiomaattinen määrittely 1/2

- Yksikään todennäköisyyden naiiveista määritelmistä *ei täyty* hyvän matemaattisen määritelmän tunnusmerkkejä.
- Matemaattisesti kelvollisen yleisen määritelmän todennäköisyydelle esitti venäläinen matemaatikko A. N. Kolmogorov 1930-luvun alussa.
- *Kolmogorovin aksioomien* mukaan todennäköisyyslaskenta on *matemaattisen mittateorian* osa.
- Todennäköisyyden naiivit määritelmät voidaan sijoittaa – sopivasti muotoiltuina – Kolmogorovin aksioomajärjestelmään todennäköisyyden käsitteen *tulkintoina* tai *kuvauksina*.

Todennäköisyyden aksiomaattinen määrittely 2/2

- Seuraavissa kappaleissa tarkastellaan todennäköisyyden *aksiomaattista määrittelyä*.
- Tarkastelu on jaettu kahteen osaan:
  - (i) Todennäköisyyden määrittely **äärellisissä** otosavaruuksissa.
  - (ii) Todennäköisyyden määrittely **äärettömissä** otosavaruuksissa.
- Samalla tarkastellaan todennäköisyyslaskennan laskusääntöjen *todistamista* aksiomista lähtien.

Todennäköisyyden aksioomat

Todennäköisyyden määrittelemine

- >> Todennäköisyyden aksioomat äärellisissä otosavaruuksissa**
Klassinen todennäköisyys, suhteellinen frekvenssi ja ehdollinen todennäköisyys
- Todennäköisyyden aksioomat äärettömissä otosavaruuksissa**

Boolean algebra:

Määritelmä 1/2

- Olkoon S joukko.
- Olkoon F *jokin* joukon S osajoukkojen muodostama **joukkoperhe**.
- Jos siis joukko A on joukkoperheen F alkio, niin A on joukon S osajoukko:

$$A \in F \Rightarrow A \subset S$$

Boolean algebra:

Määritelmä 2/2

- Joukkoperhe $\mathcal{F}$ on **Boolean algebra**, jos
  - (i) *Tyhjä joukko* $\emptyset$ on joukkoperheen $\mathcal{F}$ alkio:
$$\emptyset \in \mathcal{F}$$
  - (ii) Jos joukko A on joukkoperheen $\mathcal{F}$ alkio, niin sen *komplementti* A^c on joukkoperheen $\mathcal{F}$ alkio:
$$A \in \mathcal{F} \Rightarrow A^c \in \mathcal{F}$$
  - (iii) Jos joukot A ja B ovat joukkoperheen $\mathcal{F}$ alkioita, niin niiden *yhdiste* $A \cup B$ on joukkoperheen $\mathcal{F}$ alkio:
$$A \in \mathcal{F}, B \in \mathcal{F} \Rightarrow A \cup B \in \mathcal{F}$$

Todennäköisyyden aksioomat äärellisissä otosavaruuksissa

Boolean algebrat ja joukko-opin operaatiot 1/2

- Olkoon $\mathcal{F}$ joukossa S määritelty *Boolean algebra*.

- Olkoot

$$A \in \mathcal{F} \text{ ja } B \in \mathcal{F}$$

- Suoraan Boolean algebran *aksiomien mukaan tyhjä joukko* $\emptyset$, *komplementtijoukot* A^c ja B^c sekä *yhdiste* $A \cup B$ kuuluvat joukkoperheeseen $\mathcal{F}$:

$$\emptyset, A^c, B^c, A \cup B \in \mathcal{F}$$

- Lisäksi voidaan osoittaa, että *perusjoukko* S , *leikkaus* $A \cap B$ sekä *erotukset* $A \setminus B$ ja $B \setminus A$ kuuluvat joukkoperheeseen $\mathcal{F}$:

$$S, A \cap B, A \setminus B, B \setminus A \in \mathcal{F}$$

Boolean algebrat ja joukko-opin operaatiot 2/2

- Boolean algebrat ovat siis **suljettuja** tavanomaisten joukko-opin operaatioiden suhteen.
- Tällä tarkoitetaan siitä, että tavanomaiset joukko-opin operaatiot *eivät vie Boolean algebran ulkopuolelle*:

Jos Boolean algebran F joukkoihin sovelletaan *korkeintaan äärellinen määrä* tavanomaisia joukko-opin operaatioita *komplementti, yhdiste, leikkaus ja erotus*, niin tuloksena saatavat joukot kuuluvat edelleen Boolean algebraan F .

Todennäköisyyden aksioomat äärellisissä otosavaruuksissa

Joukko-opin operaatiot

- Olkoon F joukossa S määritelty Boolean algebra.
- *Todistetaan seuraavat joukko-opin tulokset:*
  - (i) Joukko $S \in F$
  - (ii) Jos $A \in F, B \in F$, niin $A \cap B \in F$
  - (iii) Jos $A \in F, B \in F$, niin $A \setminus B \in F$

Todennäköisyyden aksioomat äärellisissä otosavaruuksissa

Joukko-opin operaatiot:

Perusjoukko 1/2

- Olkoon F joukossa S määritelty Boolean algebra.
- Tällöin *perusjoukko* S kuuluu joukkoperheeseen F :

$$S \in F$$

Todennäköisyyden aksioomat äärellisissä otosavaruuksissa

Joukko-opin operaatiot:

Perusjoukko 2/2

- Väite seuraa, siitä että

$$S = \emptyset^c$$

- Todistetaan siis, että

$$\emptyset^c \in \mathcal{F}$$

- Aksioman (i) mukaan

$$\emptyset \in \mathcal{F}$$

- Aksioman (ii) mukaan

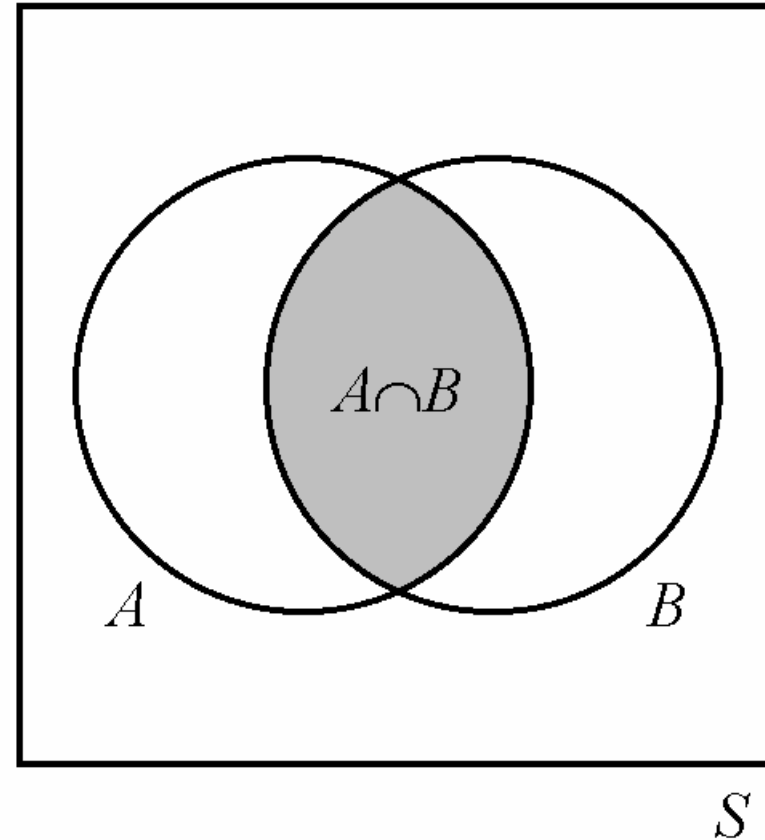
$$\emptyset^c = S \in \mathcal{F}$$

Joukko-opin operaatiot:

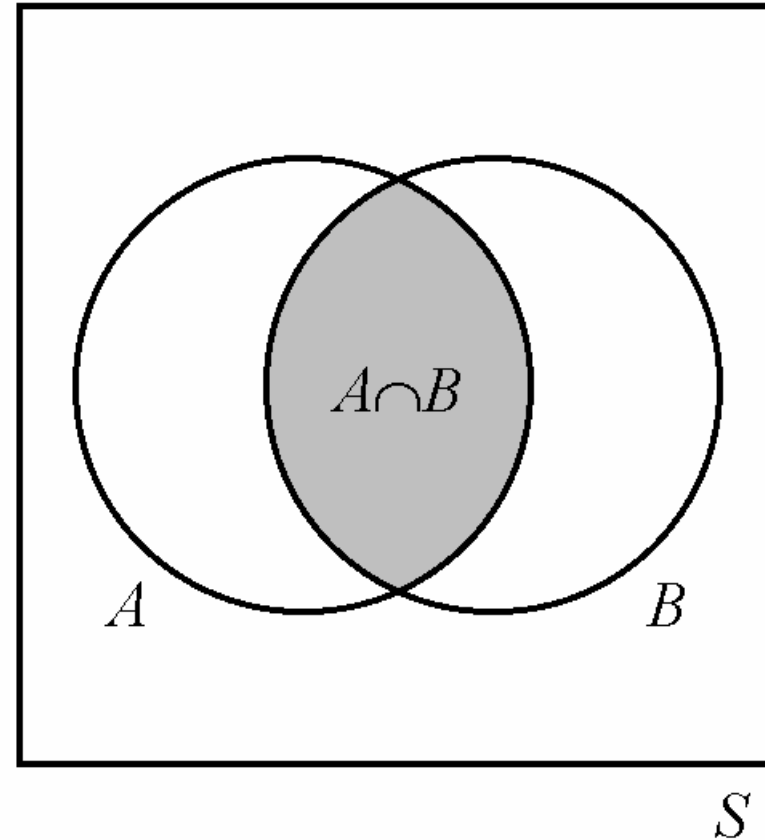
Leikkausjoukko 1/2

- Olkoon F joukossa S määritelty Boolean algebra.
- Olkoot
 $A \in F, B \in F$
- Tällöin joukkojen A ja B leikkaukselle pätee:
 $A \cap B \in F$

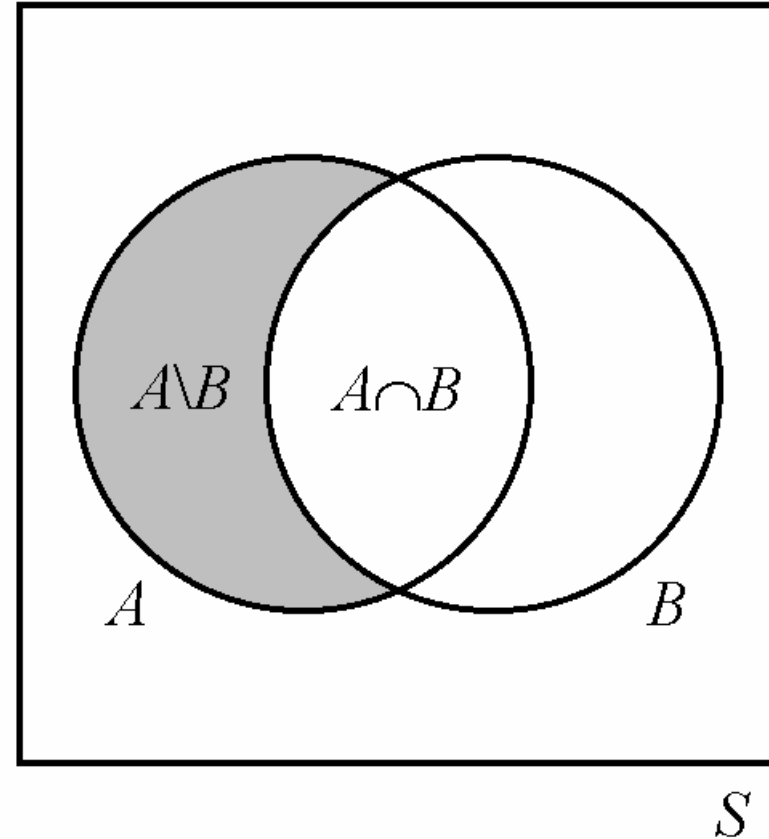
Joukko-opin operaatiot: Leikkausjoukko 2/2

- Väite seuraa siitä, että
DeMorganin lain mukaan
 $A \cap B = (A^c \cup B^c)^c$
- Todistetaan siis, että
 $A \in \mathcal{F}, B \in \mathcal{F} \Rightarrow (A^c \cup B^c)^c \in \mathcal{F}$
- Aksioman (ii) mukaan
 $A \in \mathcal{F}, B \in \mathcal{F} \Rightarrow A^c \in \mathcal{F}, B^c \in \mathcal{F}$
- Aksioman (iii) mukaan
 $A^c \in \mathcal{F}, B^c \in \mathcal{F} \Rightarrow A^c \cup B^c \in \mathcal{F}$
- Vihdoin aksioman (ii) mukaan
 $A^c \cup B^c \in \mathcal{F} \Rightarrow (A^c \cup B^c)^c \in \mathcal{F}$

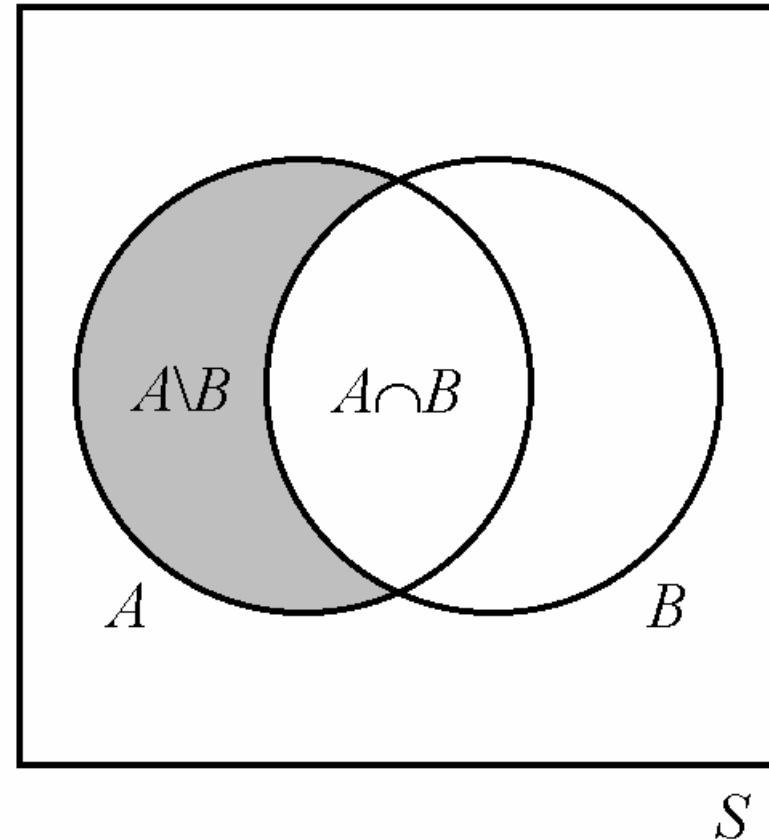
Joukko-opin operaatiot: Erotusjoukko 1/2

- Olkoon F joukossa S määritelty Boolean algebra.
- Olkoot $A \in F, B \in F$
- Tällöin joukkojen A ja B erotukselle pätee:
 $A \setminus B \in F$

Joukko-opin operaatiot: Erotusjoukko 2/2

- Väite seuraa siitä, että
 $A \setminus B = A \cap B^c$
- Todistetaan siis, että
 $A \in \mathcal{F}, B \in \mathcal{F} \Rightarrow A \cap B^c \in \mathcal{F}$
- Aksioman (ii) mukaan
 $B \in \mathcal{F} \Rightarrow B^c \in \mathcal{F}$
- Leikkausjoukkoa koskevan tuloksen mukaan
 $A \in \mathcal{F}, B^c \in \mathcal{F} \Rightarrow A \cap B^c \in \mathcal{F}$

Boolean algebra: Esimerkki

- Olkoon S mielivaltainen joukko.
- Olkoon

$$A \subset S$$

mielivaltainen joukon S osajoukko.

- Tällöin joukkoperhe

$$F = \{\emptyset, A, A^c, S\}$$

muodostaa Boolean algebran joukossa S , koska

(i) $\emptyset \in F$

(ii) $B \in F \Rightarrow B^c \in F$

(iii) $B \in F, C \in F \Rightarrow B \cup C \in F$

Tässä B ja C voivat olla mitkä tahansa kaksi joukoista $\emptyset, A, A^c, S$.

Todennäköisyyden aksioomat äärellisissä otosavaruuksissa

Boolean algebra tapahtuma-algebrana 1/2

- Olkoon F otosavaruudessa S määritelty *Boolean algebra*.
- Kutsutaan Boolean algebraan F kuuluvia otosavaruuden S osajoukkoja **tapahtumiksi**.
- Jos siis $A \in F$, niin $A \subset S$ ja A on tapahtuma.
- Kutsutaan Boolean algebraan F kuuluvien otosavaruuden S osajoukkojen alkioita **alkeistapahtumiksi**.
- Jos siis

$$s \in A \in F$$

jollekin $A \in F$, niin s on alkeistapahtuma.

Todennäköisyyden aksioomat äärellisissä otosavaruuksissa

Boolean algebra tapahtuma-algebrana 2/2

- Olkoon F otosavaruudessa S määritelty *Boolean algebra*.
- Olkoot otosavaruuden S osajoukot A ja B tapahtumia eli
 $A \in F$ ja $B \in F$
- Tällöin siis myös
 A^c , B^c , $A \cup B$, $A \cap B$, $A \setminus B$, $B \setminus A$
ovat tapahtumia.
- Siten otosavaruuden tapahtumista voidaan johtaa *uusia tapahtumia* soveltamalla niihin tavanomaisia joukko-opin operaatioita.

Todennäköisyyden aksioomat äärellisissä otosavaruuksissa

Äärelliset otosavaruudet

- Olkoon S äärellinen otosavaruus, jossa on n alkiota.
- Olkoon

$$\mathbf{F} = \{A \mid A \subset S\}$$

otosavaruuden S kaikkien osajoukkojen perhe, joten joukkoperheessä $\mathbf{F}$ on

$$n(\mathbf{F}) = 2^n$$

alkiota.

- Otosavaruuden S kaikkien osajoukkojen perhe $\mathbf{F}$ muodostaa *triviaalin Boolean algebran* joukossa S .

Todennäköisyyden aksioomat 1/2

- Olkoon S äärellinen otosavaruus ja $\mathcal{F}$ jokin sen osajoukkojen muodostama *Boolean algebra*.
- Olkoon $\Pr$ joukkofunktio, joka liittää jokaiseen Boolean algebraan $\mathcal{F}$ kuuluvaan otosavaruuden S osajoukkoon A reaalin $\Pr(A)$.
- Jos siis $A \in \mathcal{F}$, niin $\Pr(A) \in \mathbb{R}$.

Todennäköisyyden aksioomat äärellisissä otosavaruuksissa

Todennäköisyyden aksioomat 2/2

- Joukkofunktio $\Pr$ on **todennäköisyys**, jos

(i) $\Pr(S) = 1$

(ii) $0 \leq \Pr(A) \leq 1$ kaikille $A \in \mathcal{F}$

(iii) $A \in \mathcal{F}, B \in \mathcal{F}, A \cap B = \emptyset \Rightarrow$

$$\Pr(A \cup B) = \Pr(A) + \Pr(B)$$

Todennäköisyyden aksioomat: Kommentteja 1/2

- *Äärellisen otosavaruuden todennäköisyyden aksioomien (i)-(iii) mukaan todennäköisyys $\Pr$ on positiivinen, äärellisesti additiivinen ja normeerattu **mitta**.*
- Aksioomat (i) ja (ii), *normeeraus ja positiivisuus:*
$$A \subset S \Rightarrow 0 \leq \Pr(A) \leq \Pr(S) = 1$$
- Aksiooma (iii), *äärellinen additiivisuus:*
$$A \cap B = \emptyset \Rightarrow \Pr(A \cup B) = \Pr(A) + \Pr(B)$$
- Aksiooma (iii) on *toisensa poissulkevien tapahtumien yhteenlaskusääntö*.

Todennäköisyyden aksioomat: Kommentteja 2/2

- Aksioomien (i)-(iii) olennaisena sisältönä on siis se, että *todennäköisyys on mitta* matematiikan tarkoittamassa mielessä.
- Todennäköisyyslaskentaa voidaan pitää matemaattisen *mittateorian* osana.
- Aksioomien (i)-(iii) mukaan todennäköisyysmitalla on samat ominaisuudet kuin *pinta-alamitalla* paitsi, että todennäköisyysmitta on *normeerattu* niin, että sen yläraja on 1.

Tapahtumien todennäköisyydet äärellisessä otosavaruudessa

- Äärellisen otosavaruuden tapahtumista voidaan muodostaa *uusia tapahtumia* soveltamalla *Boolean algebran aksiomia* ja niistä johdettuja joukko-opin laskusääntöjä.
- Uusien tapahtumien *todennäköisyydet* saadaan soveltamalla *äärellisen otosavaruuden todennäköisyyden aksiomia* ja niistä johdettuja todennäköisyyslaskennan laskusääntöjä.

Todennäköisyyden aksioomat äärellisissä otosavaruuksissa

Äärelliset todennäköisyyskentät

- Kolmikko

$$(S, \mathcal{F}, \Pr)$$

muodostaa **äärellisen todennäköisyyskentän**, jos seuraavat ehdot pätevät:

- (i) *Otosavaruus* S on äärellinen.
- (ii) Joukkoperhe $\mathcal{F}$ on jokin joukon S osajoukkojen muodostama *Boolean algebra*.
- (iii) Joukkofunktio $\Pr$ on Boolean algebraan $\mathcal{F}$ kuuluville otosavaruuden S osajoukoille määritelty äärellisen otosavaruuden *todennäköisyysmitta*.

Todennäköisyyden aksiomat äärellisissä otosavaruuksissa

Todennäköisyyslaskennan laskusääntöjen todistaminen

- *Todistetaan* seuraavat todennäköisyyslaskennan laskusäännöt todennäköisyyden aksiomista lähtien:
  - (i) **Mahdottoman tapahtuman** todennäköisyys.
  - (ii) **Komplementtitapahtuman** todennäköisyys.
  - (iii) **Osajoukon** todennäköisyys.
  - (iv) **Yleinen yhteenlaskusääntö**.

Todennäköisyyden aksioomat äärellisissä otosavaruuksissa

Mahdottoman tapahtuman todennäköisyys

- Olkoon S äärellinen otosavaruus.
- Olkoon $\emptyset$ *mahdoton tapahtuma*.
- Tällöin

$$\Pr(\emptyset) = 0$$

Todennäköisyyden aksioomat äärellisissä otosavaruuksissa

Mahdottoman tapahtuman todennäköisyys: Perustelu

- Olkoon F otosavaruuden S osajoukoille määritelty Boolean algebra.
- Olkoon $\emptyset$ *mahdoton tapahtuma*.
- Tällöin

$$\emptyset \in F$$

- Joukot $\emptyset$ ja S muodostavat otosavaruuden S *osituksen*:

$$\emptyset \cup S = S$$

$$\emptyset \cap S = \emptyset$$

- Todennäköisyyden *aksiomien* (i) ja (iii) mukaan

$$1 = \Pr(S) = \Pr(\emptyset \cup S) = \Pr(\emptyset) + \Pr(S) = \Pr(\emptyset) + 1$$

josta välttämättä seuraa

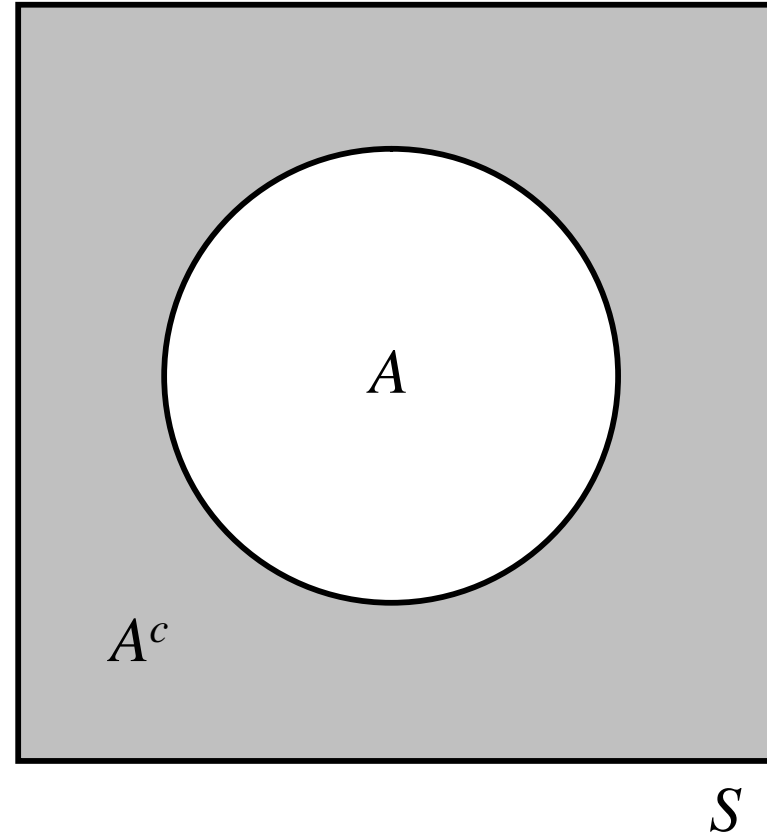
$$\Pr(\emptyset) = 0$$

Todennäköisyyden aksioomat äärellisissä otosavaruuksissa

Komplementtitapahtuman todennäköisyys

- Olkoon A äärellisen otosavaruuden S tapahtuma.
- Tällöin tapahtuman A komplementtitapahtuman A^c todennäköisyydelle pätee:

$$\Pr(A^c) = 1 - \Pr(A)$$

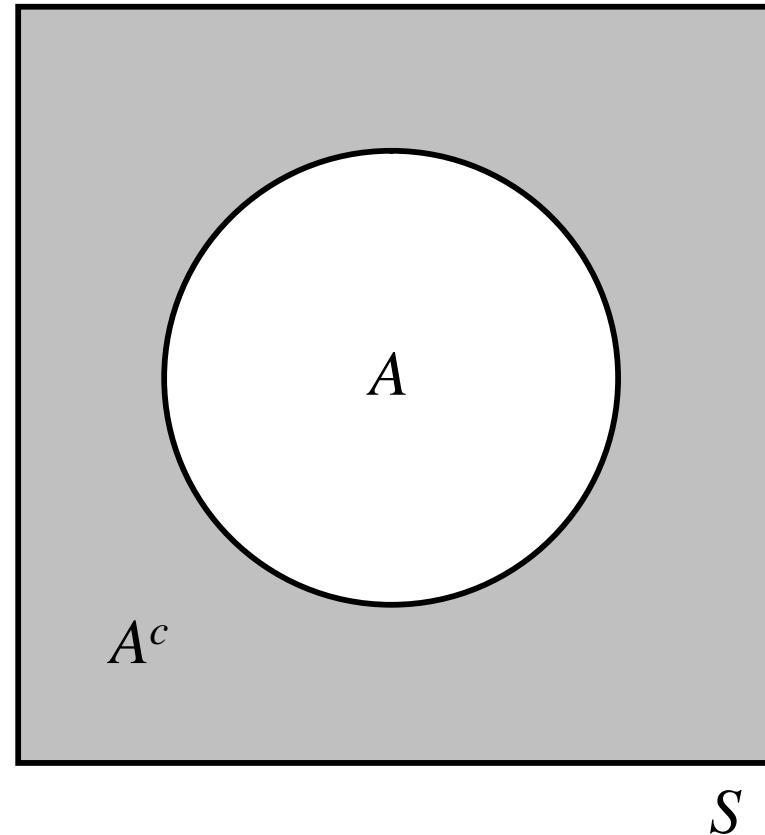
Todennäköisyyden aksioomat äärellisissä otosavaruuksissa

Komplementtitapahtuman todennäköisyys:

Perustelu 1/2

- Olkoon $\mathcal{F}$ otosavaruuden S osajoukoille määritelty Boolean algebra.
- Väite:
 $A \in \mathcal{F} \Rightarrow \Pr(A^c) = 1 - \Pr(A)$
- Boolean algebran aksiooman (ii) mukaan
 $A \in \mathcal{F} \Rightarrow A^c \in \mathcal{F}$
- Joukot A ja A^c muodostavat otosavaruuden S osituksen:
 $A \cup A^c = S$
 $A \cap A^c = \emptyset$

Todennäköisyyden aksioomat äärellisissä otosavaruuksissa

Komplementtitapahtuman todennäköisyys:

Perustelu 2/2

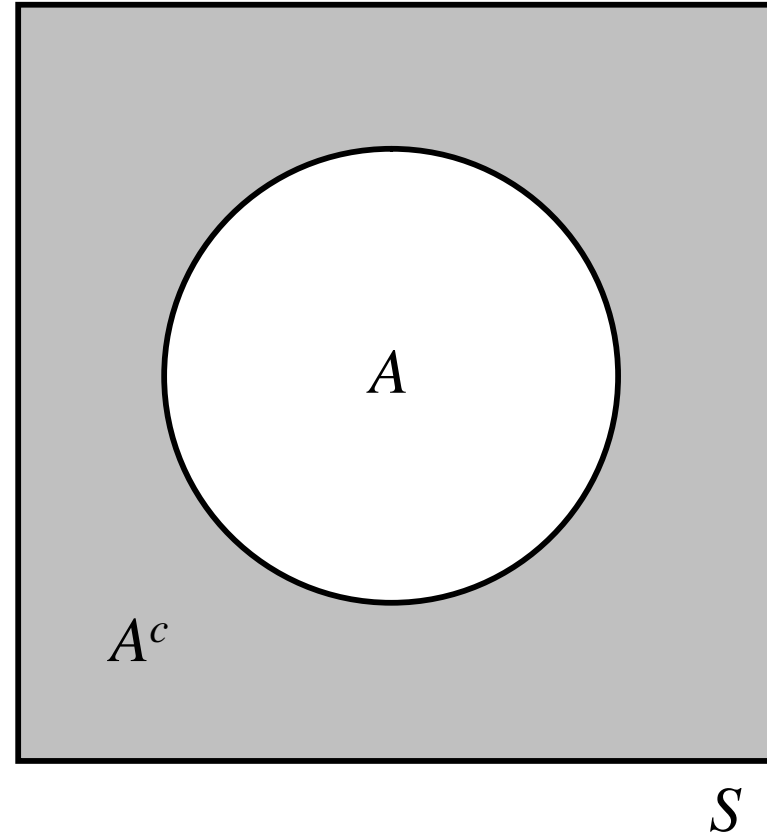
- Todennäköisyyden *aksiomien* (i) ja (iii) mukaan

$$1 = \Pr(S)$$

$$= \Pr(A \cup A^c)$$

$$= \Pr(A) + \Pr(A^c)$$

josta väite seuraa.

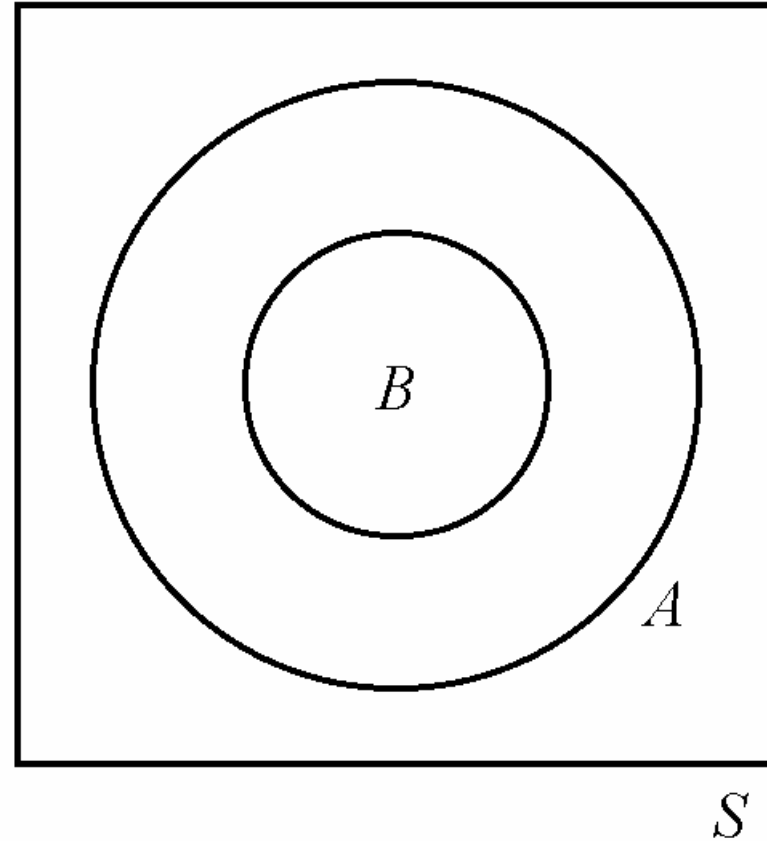

Todennäköisyyden aksioomat äärellisissä otosavaruuksissa

Osajoukon todennäköisyys

- Olkoot A ja B äärellisen otosavaruuden S tapahtumia.
- Olkoon $B \subset A$.
- Tällöin pätee:
$$\Pr(B) \leq \Pr(A)$$

Osajoukon todennäköisyys:

Perustelu 1/2

- Olkoon $\mathcal{F}$ otosavaruuden S osajoukoille määritelty Boolean algebra.

- Väite:

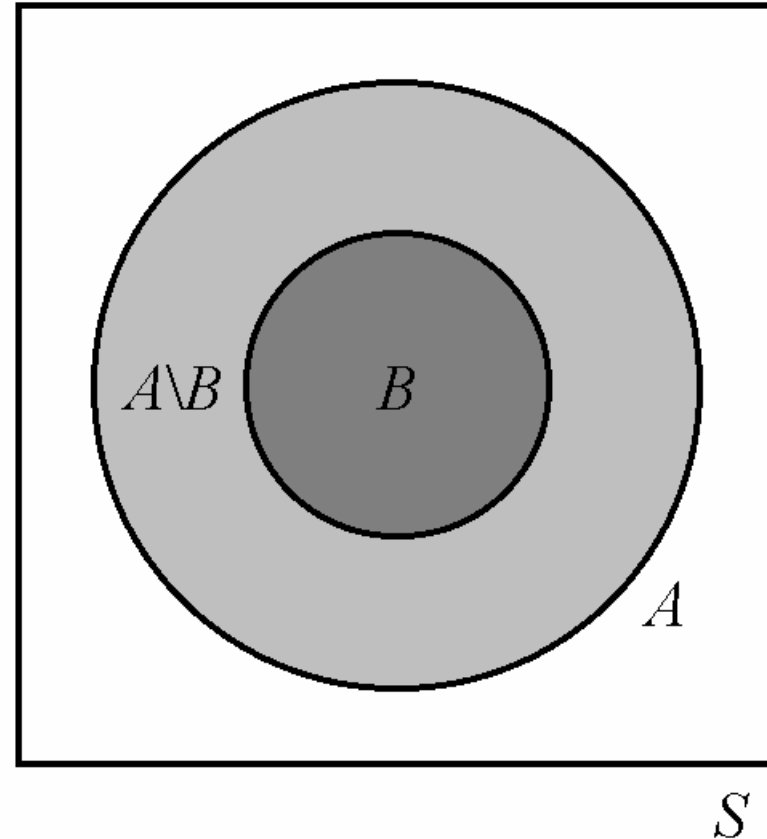
$$A \in \mathcal{F}, B \in \mathcal{F}, B \subset A \Rightarrow$$

$$\Pr(B) \leq \Pr(A)$$

- Leikkaus- tai erotusjoukkoa koskevan tuloksen mukaan

$$A \in \mathcal{F}, B \in \mathcal{F} \Rightarrow$$

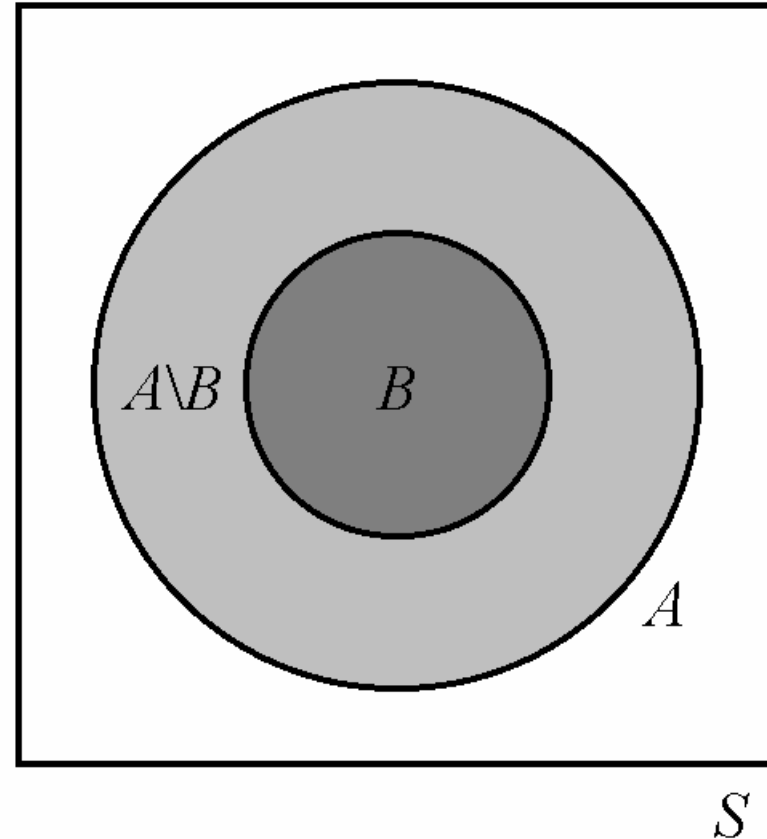
$$A \setminus B = A \cap B^c \in \mathcal{F}$$

Osajoukon todennäköisyys:

Perustelu 2/2

- Koska $B \subset A$, joukot B ja $A \setminus B$ muodostavat joukon A osituksen:
 $B \cup (A \setminus B) = A$
 $B \cap (A \setminus B) = \emptyset$
- Aksioomien (ii) ja (iii) mukaan
 $\Pr(A) = \Pr(B) + \Pr(A \setminus B) \geq \Pr(B)$
mikä oli väite.

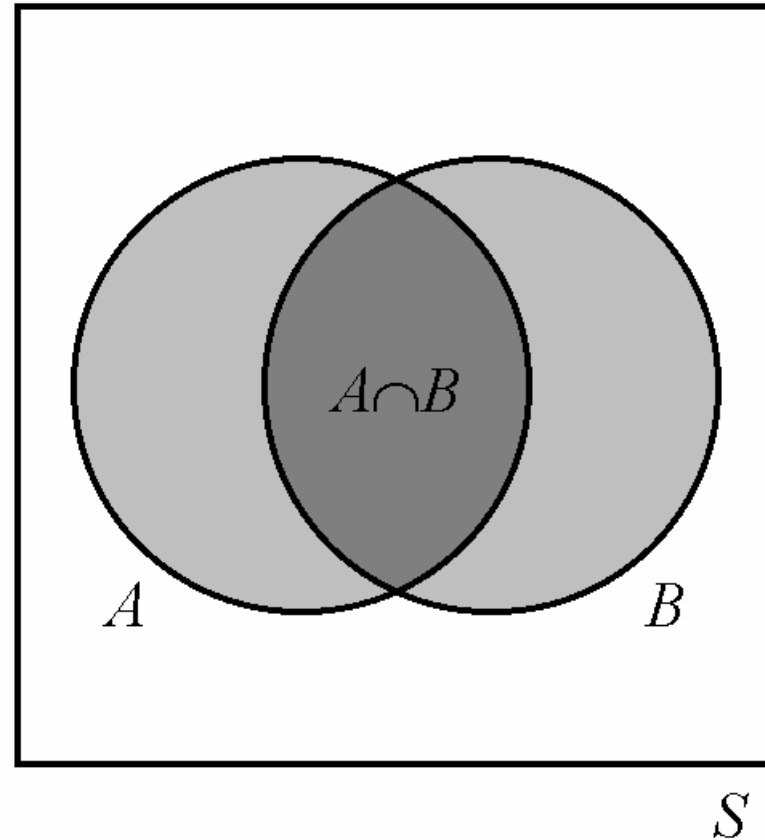

Todennäköisyyden aksioomat äärellisissä otosavaruuksissa

Yleinen yhteenlaskusääntö

- Olkoot A ja B äärellisen otosavaruuden S tapahtumia.
- Tällöin pätee *yleinen yhteenlaskusääntö*:

$$\Pr(A \cup B) \\ = \Pr(A) + \Pr(B) - \Pr(A \cap B)$$

Yleinen yhteenlaskusääntö:

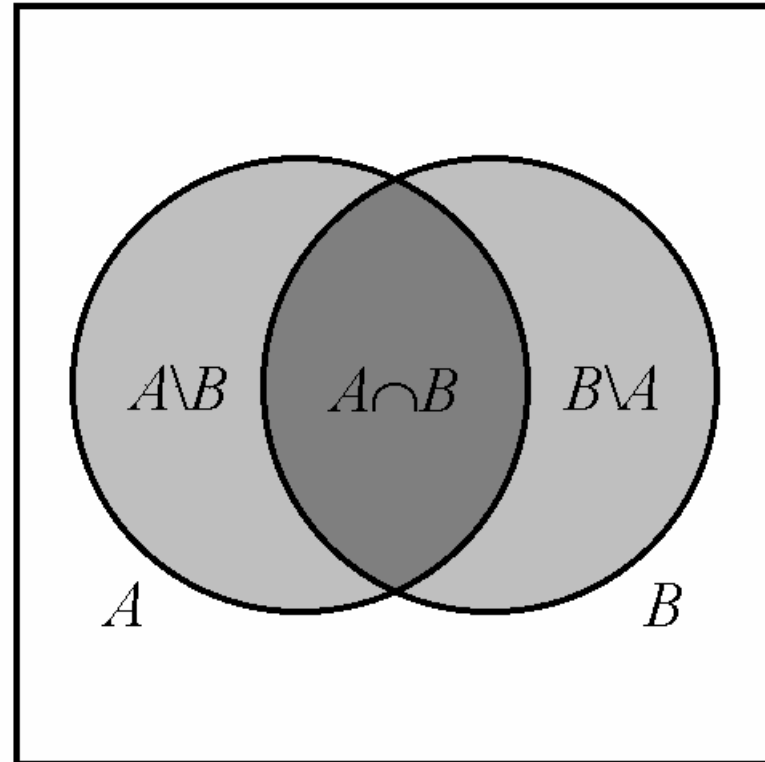
Perustelu 1/3

- Olkoon $\mathcal{F}$ otosavaruuden S osajoukoille määritelty Boolean algebra.
- Väite:
 $A \in \mathcal{F}, B \in \mathcal{F} \Rightarrow$
 $\Pr(A \cup B)$
 $= \Pr(A) + \Pr(B) - \Pr(A \cap B)$
- Boolean algebran aksiooman (iii) sekä leikkaus- ja erotusjoukkoja koskevien tuloksien mukaan

$$A \in \mathcal{F}, B \in \mathcal{F} \Rightarrow$$

$$A \cup B \in \mathcal{F}, A \cap B \in \mathcal{F}$$

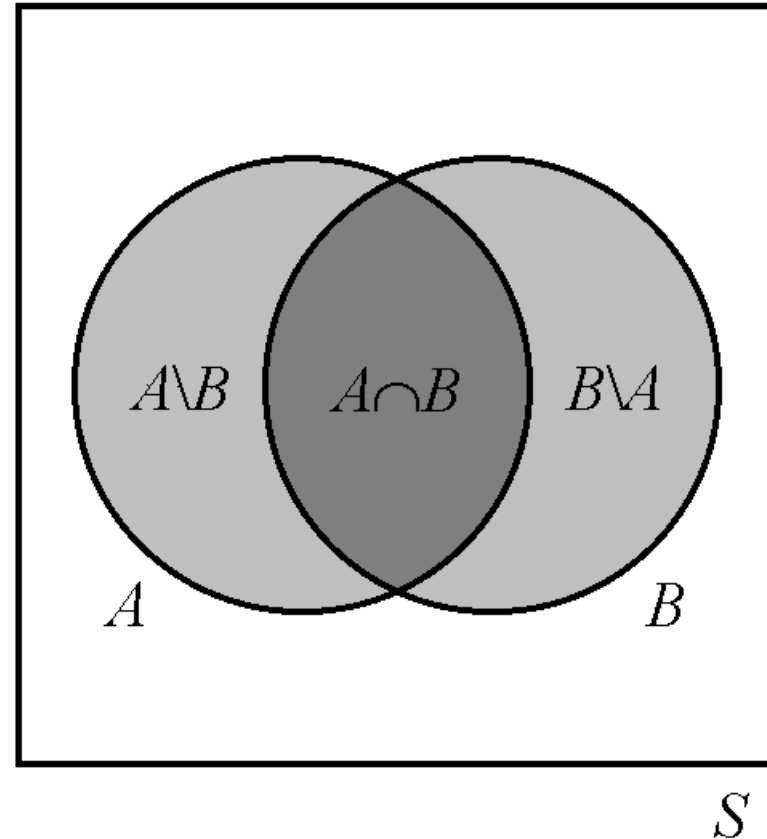
$$A \setminus B \in \mathcal{F}, B \setminus A \in \mathcal{F}$$

Yleinen yhteenlaskusääntö:

Perustelu 2/3

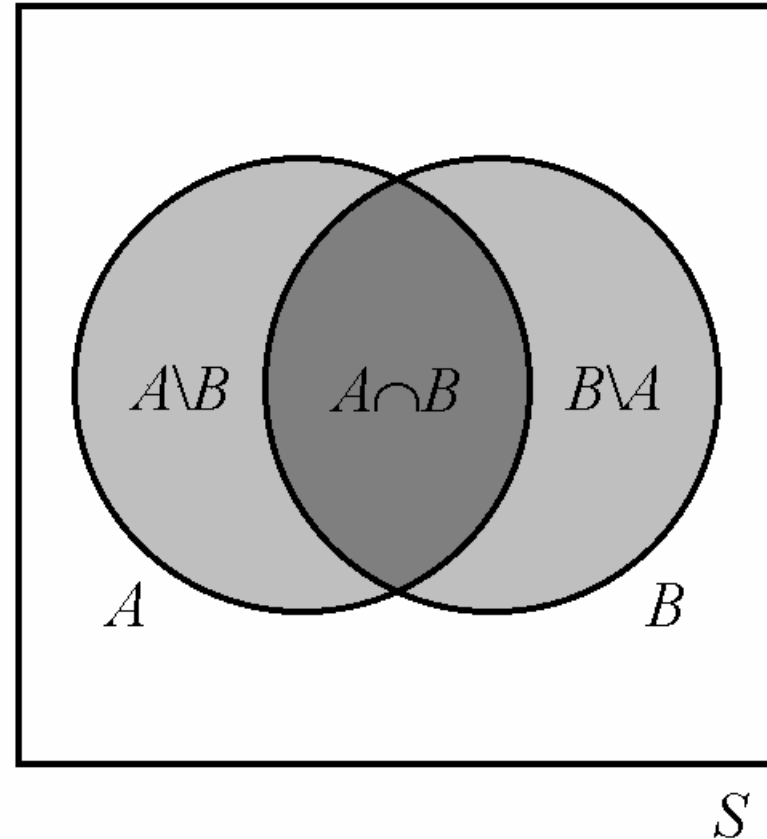
- Joukot A ja $B \setminus A$ muodostavat joukon $A \cup B$ osituksen:
  - (1) $A \cup B = A \cup (B \setminus A)$
 $A \cap (B \setminus A) = \emptyset$
- Joukot $A \cap B$ ja $B \setminus A$ muodostavat joukon B osituksen:
  - (2) $B = (A \cap B) \cup (B \setminus A)$
 $(A \cap B) \cap (B \setminus A) = \emptyset$

Yleinen yhteenlaskusääntö:

Perustelu 3/3

- Osituksesta (1) ja *aksiomasta* (iii) seuraa:
(3) $\Pr(A \cup B) = \Pr(A) + \Pr(B \setminus A)$
- Osituksesta (2) ja *aksiomasta* (iii) seuraa:
(4) $\Pr(B) = \Pr(A \cap B) + \Pr(B \setminus A)$
- Ratkaisemalla $\Pr(B \setminus A)$ yhtälöstä (4) ja sijoittamalla ratkaisu yhtälöön (3) saadaan väite:
 $\Pr(A \cup B)$
 $= \Pr(A) + \Pr(B) - \Pr(A \cap B)$

Todennäköisyyden aksioomat

Todennäköisyyden määrittely

Todennäköisyyden aksioomat äärellisissä otosavaruuksissa

>> Klassinen todennäköisyys, suhteellinen frekvenssi ja ehdollinen todennäköisyys

Todennäköisyyden aksioomat äärettömissä otosavaruuksissa

Klassinen todennäköisyys ja suhteellinen frekvenssi

Klassinen todennäköisyys ja suhteellinen frekvenssi todennäköisyyksinä

- Osoitamme, että *klassinen todennäköisyys ja suhteellinen frekvenssi* toteuttavat – sopivasti määriteltyinä – äärellisen otosavaruuden todennäköisyyden aksioomat.
- Siten klassista todennäköisyyttä ja suhteellista frekvenssiä voidaan pitää todennäköisyyden *tulkintoina*.

Klassinen todennäköisyys: Määritelmä 1/2

- Olkoon $S = \{s_1, s_2, \dots, s_n\}$ johonkin satunnaiskokeeseen liittyvä äärellinen *otosavaruus*, jossa on $n = n(S)$ alkeistapahtumaa.
- Oletetaan, että otosavaruuden S alkeistapahtumat ovat *symmetrisiä* eli yhtä todennäköisiä.
- Tällöin

$$\Pr(s_i) = \frac{1}{n}, i = 1, 2, \dots, n$$

- Olkoon $A = \{s_{i_1}, s_{i_2}, \dots, s_{i_k}\} \subset S$ *tapahtuma*, jossa on $k = n(A)$ alkeistapahtumaa, joita sanotaan tapahtumalle A *suotuisiksi*.

Klassinen todennäköisyys: Määritelmä 2/2

- Määritellään tapahtuman A **klassinen todennäköisyys** $\Pr_c(A)$ kaavalla

$$\Pr_c(A) = \frac{k}{n}$$

jossa siis

$$k = n(A)$$

$$n = n(S)$$

- Klassinen todennäköisyys $\Pr_c(A)$ toteuttaa todennäköisyyden aksioomat (i)-(iii), joten **klassinen todennäköisyys on todennäköisyys**.

Klassinen todennäköisyys

Klassisen todennäköisyyden määritelmä: Perustelu

- Olkoon

$$A = \{s_{i_1}, s_{i_2}, \dots, s_{i_k}\} \subset S = \{s_1, s_2, \dots, s_n\}$$

- Tällöin

$$A = \{s_{i_1}\} \cup \{s_{i_2}\} \cup \dots \cup \{s_{i_k}\}$$

ja lisäksi alkeistapahtumat

$$s_{i_j}, \quad j = 1, 2, \dots, k$$

ovat *pareittain toisensa poissulkevia*.

- Koska alkeistapahtumat $s_1, s_2, \dots, s_n$ on oletettu *symmetrisiksi*, todennäköisyyden aksioomasta (iii) seuraa:

$$\Pr(A) = \Pr(s_{i_1}) + \Pr(s_{i_2}) + \dots + \Pr(s_{i_k}) = \frac{1}{n} + \frac{1}{n} + \dots + \frac{1}{n} = \frac{k}{n} = \Pr_c(A)$$

k kpl

Klassinen todennäköisyys

Klassinen todennäköisyys on todennäköisyys: Perustelu 1/2

- Todistetaan, että klassinen todennäköisyys $\Pr_c(\cdot)$ toteuttaa todennäköisyyden aksioomat.

- Aksioma (i):

Koska $n(S) = n$, niin

$$\Pr_c(S) = n/n = 1$$

- Aksioma (ii):

Kaikille tapahtumille $A \subset S$ pätee

$$0 \leq n(A) = k \leq n = n(S)$$

Siten

$$0 \leq \Pr_c(A) = k/n \leq 1$$

Klassinen todennäköisyys

Klassinen todennäköisyys on todennäköisyys: Perustelu 2/2

- Aksioma (iii):

Jos tapahtumat A ja B ovat *toisensa poissulkevia* eli, jos $A \cap B = \emptyset$,
niin

$$k_{A \cup B} = k_A + k_B$$

Tällöin

$$\begin{aligned} \Pr_c(A \cup B) &= \frac{k_{A \cup B}}{n} = \frac{k_A + k_B}{n} \\ &= \frac{k_A}{n} + \frac{k_B}{n} \\ &= \Pr_c(A) + \Pr_c(B) \end{aligned}$$

Suhteellinen frekvenssi

Suhteellinen frekvenssi: Määritelmä

- Olkoon S johonkin satunnaiskokeeseen liittyvä äärellinen *otosavaruus*.
- Olkoon $A \subset S$ *tapahtuma* otosavaruudessa S .
- Toistetaan satunnaiskoetta n kertaa.
- Olkoon f_A tapahtuman A *frekvenssi* koetoistojen joukossa.
- Tällöin

$$\frac{f_A}{n}$$

on tapahtuman A **suhteellinen frekvenssi**.

Suhteellinen frekvenssi on todennäköisyys

- Käytetään tapahtuman A suhteelliselle frekvenssille f_A/n merkintää:

$$\Pr_f(A) = \frac{f_A}{n}$$

- Suhteellinen frekvenssi $\Pr_f(A)$ toteuttaa todennäköisyyden aksioomat (i)-(iii), joten **suhteellinen frekvenssi on todennäköisyys**.

Suhteellinen frekvenssi

Suhteellinen frekvenssi on todennäköisyys: Perustelu 1/2

- Todistetaan, että suhteellinen frekvenssi $\Pr_f(\cdot)$ toteuttaa todennäköisyyden aksioomat.
- Toistetaan satunnaiskoetta n kertaa.
- Aksioma (i):

Koska otosavaruus S on *varma tapahtuma* eli S sattuu jokaisessa koetoistossa, niin

$$f_S = n$$

Siten

$$\Pr_f(S) = f_S/n = n/n = 1$$

- Aksioma (ii):

Kaikille tapahtumille $A \subset S$ pätee $0 \leq f_A \leq n$.

Siten

$$0 \leq \Pr_f(A) = f_A/n \leq 1$$

Suhteellinen frekvenssi

Suhteellinen frekvenssi on todennäköisyys: Perustelu 2/2

- Aksioma (iii):

Jos tapahtumat A ja B ovat *toisensa poissulkevia* eli, jos $A \cap B = \emptyset$,
niin

$$f_{A \cup B} = f_A + f_B$$

Tällöin

$$\begin{aligned} \Pr_f(A \cup B) &= \frac{f_{A \cup B}}{n} = \frac{f_A + f_B}{n} \\ &= \frac{f_A}{n} + \frac{f_B}{n} \\ &= \Pr_f(A) + \Pr_f(B) \end{aligned}$$

Empiirinen todennäköisyys

- Jos tapahtuman A suhteellinen frekvenssi

$$\Pr_f(A) = \frac{f_A}{n}$$

lähestyy toistokokeiden lukumäärän n rajatta kasvaessa jotakin kiinteätä lukua p , sanotaan lukua p tapahtuman A **empiiriseksi todennäköisyydeksi**.

- Jos siis p on tapahtuman A empiirinen todennäköisyys, niin

$$\Pr_f(A) = \frac{f_A}{n} \rightarrow p, \text{ kun } n \rightarrow +\infty$$

Todennäköisyyden frekvenssitulkinta

- Oletetaan, että tapahtuman A todennäköisyys on p .
- Toistetaan sitä satunnaiskoetta, johon tapahtuma A liittyy, n kertaa.
- **Todennäköisyyden frekvenssitulkinnan** mukaan tapahtuman A suhteellinen frekvenssi

$$\Pr_f(A) = \frac{f_A}{n}$$

vaihtelee satunnaisesti koetoistosta toiseen, mutta saa keskimäärin tapahtuman todennäköisyyttä p lähellä olevia arvoja.

Ehdollinen todennäköisyys todennäköisyytenä

- Seuraavassa osoitetaan, että *ehdollinen todennäköisyys* toteuttaa äärellisen otosavaruuden todennäköisyyden aksioomat.
- Siten ehdollista todennäköisyyttä voidaan pitää todennäköisyyden käsitteen *laajennuksena*.

Ehdollinen todennäköisyys: Määritelmä

- Olkoon S johonkin satunnaiskokeeseen liittyvä äärellinen *otosavaruus*.
- Olkoot $A \subset S$ ja $C \subset S$ *tapahtumia* ja $\Pr(C) \neq 0$.
- Määritellään tapahtuman A **ehdollinen todennäköisyys** $\Pr(A|C)$ kaavalla

$$\Pr(A|C) = \frac{\Pr(A \cap C)}{\Pr(C)}$$

- Ehdollinen todennäköisyys $\Pr(A|C)$ toteuttaa todennäköisyyden aksioomat (i)-(iii), joten **ehdollinen todennäköisyys on todennäköisyys**.

Ehdollinen todennäköisyys

Ehdollinen todennäköisyys on todennäköisyys: Perustelu 1/3

- Todistetaan, että ehdollinen todennäköisyys $\Pr(\cdot / \cdot)$ toteuttaa todennäköisyyden aksioomat.

- Aksioma (i):

Kaikille tapahtumille $C \subset S$ pätee $S \cap C = C$.

Siten

$$\Pr(S|C) = \frac{\Pr(S \cap C)}{\Pr(C)} = \frac{\Pr(C)}{\Pr(C)} = 1$$

- Aksioma (ii):

Kaikille tapahtumille $A \subset S$ ja $C \subset S$ pätee $A \cap C \subset C$, joten

$$0 \leq \Pr(A \cap C) \leq \Pr(C).$$

Siten

$$0 \leq \Pr(A|C) = \frac{\Pr(A \cap C)}{\Pr(C)} \leq \frac{\Pr(C)}{\Pr(C)} = 1$$

Ehdollinen todennäköisyys

Ehdollinen todennäköisyys on todennäköisyys: Perustelu 2/3

- Aksioma (iii):

Kaikille joukoille A , B ja C pätee *distribuutilaki*

$$(A \cup B) \cap C = (A \cap C) \cup (B \cap C)$$

Jos tapahtumat A ja B ovat *toisensa poissulkevia* eli, jos $A \cap B = \emptyset$,
niin kaikille $C \subset S$ pätee

$$(A \cap C) \cap (B \cap C) = \emptyset$$

Ehdollinen todennäköisyys

Ehdollinen todennäköisyys on todennäköisyys: Perustelu 3/3

Tällöin

$$\begin{aligned}\Pr(A \cup B | C) &= \frac{\Pr((A \cup B) \cap C)}{\Pr(C)} \\ &= \frac{\Pr((A \cap C) \cup (B \cap C))}{\Pr(C)} \\ &= \frac{\Pr(A \cap C)}{\Pr(C)} + \frac{\Pr(B \cap C)}{\Pr(C)} \\ &= \Pr(A | C) + \Pr(B | C)\end{aligned}$$

Todennäköisyyden aksioomat

Todennäköisyyden määrittelemine

Todennäköisyyden aksioomat äärellisissä otosavaruuksissa

Klassinen todennäköisyys, suhteellinen frekvenssi ja ehdollinen todennäköisyys

>> Todennäköisyyden aksioomat äärettömissä otosavaruuksissa

Todennäköisyyden aksioomat äärettömissä otosavaruuksissa

Äärettömät otosavaruudet

- Äärellisille otosavaruuksille esitetyt aksioomat eivät sellaisenaan kelpaa *äärettömille otosavaruuksille*:
- Tämä johtuu seuraavista seikoista:
  - (i) *Äärettömän* otosavaruuden tapauksessa kaikki otosavaruuden osajoukot *eivät välttämättä kelpaa* tapahtumiksi.
  - (ii) *Äärellisen* otosavaruuden aksiooma (iii) on *äärettömän* otosavaruuden tapauksessa korvattava aksioomalla, joka sallii *äärettömän monen* pareittain toisensa poissulkevan tapahtuman tarkastelun.

Todennäköisyyden aksioomat äärettömissä otosavaruuksissa

σ -algebra:

Määritelmä 1/2

- Olkoon S joukko.
- Olkoon $\mathbf{F}$ *jokin* joukon S osajoukkojen muodostama *joukkoperhe*.
- Jos siis joukko A on joukkoperheen $\mathbf{F}$ alkio, niin A on joukon S osajoukko:

$$A \in \mathbf{F} \Rightarrow A \subset S$$

σ -algebra:

Määritelmä 2/2

- Joukkoperhe F on **σ -algebra**, jos

(i) Tyhjä joukko $\emptyset$ on joukkoperheen F alkio:

$$\emptyset \in F$$

(ii) Jos joukko A on joukkoperheen F alkio, niin sen *komplementti* A^c on joukkoperheen F alkio:

$$A \in F \Rightarrow A^c \in F$$

(iii) Jos joukot $A_1, A_2, A_3, \dots$ ovat joukkoperheen F alkioita, niin niiden *yhdiste* $\cup A_i$ on joukkoperheen F alkio:

$$A_1, A_2, A_3, \dots \in F \Rightarrow \bigcup_{i=1}^{\infty} A_i \in F$$

Todennäköisyyden aksioomat äärettömissä otosavaruuksissa

σ -algebrat ja joukko-opin operaatiot 1/2

- Olkoon F joukossa S määritelty σ -algebra.

- Olkoot

$$A_i \in F, i = 1, 2, 3, K$$

- Suoraan σ -algebran aksioomien mukaan joukkojen A_i komplementit ja niiden yhdiste $\cup A_i$ ovat joukkoperheen F alkioita:

$$A_i^c \in F, i = 1, 2, 3, K \quad \text{ja} \quad \bigcup_{i=1}^{\infty} A_i \in F$$

- Lisäksi voidaan osoittaa, että joukkojen A_i leikkaus $\cap A_i$ on joukkoperheen F alkio:

$$\bigcap_{i=1}^{\infty} A_i \in F$$

Todennäköisyyden aksioomat äärettömissä otosavaruuksissa

σ -algebrat ja joukko-opin operaatiot 2/2

- σ -algebrat ovat siis *suljettuja* numeroituvan monen tavanomaisen joukko-opin operaation suhteen.
- Tällä tarkoitetaan siitä, että *numeroituva* määrä tavanomaisia joukko-opin operaatioita *ei vie* σ -algebran *ulkopuolelle*:

Jos σ -algebran F joukkoihin sovelletaan *korkeintaan* *numeroituva määrä* tavanomaisia joukko-opin operaatioita *komplementti, yhdiste, leikkaus* ja *erotus*, niin tuloksena saatavat joukot kuuluvat edelleen σ -algebraan F .

Todennäköisyyden aksioomat äärettömissä otosavaruuksissa σ -algebrat ja Boolean algebrat

---

- Jos joukon S osajoukkojen perhe $\mathcal{F}$ toteuttaa σ -algebran aksioomat, niin se toteuttaa myös *Boolean algebran* aksioomat.
- Jokainen Boolean algebran aksioomista johdettu *joukko-opin sääntö* pätee myös σ -algebroidille.

Todennäköisyyden aksioomat äärettömissä otosavaruuksissa
Kolmogorovin aksioomat todennäköisyydelle 1/2

- Olkoon S otosavaruus ja $\mathcal{F}$ jokin joukon S osajoukkojen *perhe*, joka muodostaa σ -algebran.
- Olkoon $\Pr$ joukkofunktio, joka liittää jokaiseen σ -algebraan $\mathcal{F}$ kuuluvaan otosavaruuden S osajoukkoon A reaaliluvun $\Pr(A)$.
- Jos siis $A \in \mathcal{F}$, niin $\Pr(A) \in \mathbb{R}$.

Todennäköisyyden aksioomat äärettömissä otosavaruuksissa

Kolmogorovin aksioomat todennäköisyydelle 2/2

- Joukkofunktio $\Pr$ on **todennäköisyys**, jos

(i) $\Pr(S) = 1$

(ii) $0 \leq \Pr(A) \leq 1$ kaikille $A \in \mathcal{F}$

(iii) $A_1, A_2, A_3, \dots \in \mathcal{F}$ ja $A_i \cap A_j = \emptyset, i \neq j \Rightarrow$

$$\Pr\left(\bigcup_{i=1}^{\infty} A_i\right) = \sum_{i=1}^{\infty} \Pr(A_i)$$

Kolmogorovin aksioomat: Kommentteja 1/2

- Kolmogorovin aksioomien (i)-(iii) mukaan *todennäköisyys* $\Pr$ on *positiivinen, täydellisesti additiivinen ja normeerattu mitta*.
- Aksioomat (i) ja (ii), *normeeraus ja positiivisuus*:
$$A \in \mathcal{F} \Rightarrow 0 \leq \Pr(A) \leq \Pr(S) = 1$$
- Aksiooma (iii), *täydellinen additiivisuus*:
Jos $A_i \in \mathcal{F}$, $i = 1, 2, 3, \dots$ ja $A_i \cap A_j = \emptyset$, $i \neq j$, niin
$$\Pr(\cup A_i) = \sum \Pr(A_i)$$
- Aksiooma (iii) on *pareittain toisensa poissulkevien tapahtumien yhteenlaskusääntö*.

Kolmogorovin aksioomat: Kommentteja 2/2

- Aksioomien (i)-(iii) olennaisena sisältönä on siis se, että *todennäköisyys on mitta* matematiikan tarkoittamassa mielessä.
- Todennäköisyyslaskentaa voidaan pitää matemaattisen *mittateorian* osana.
- Aksioomien (i)-(iii) mukaan todennäköisyysmitalla on samat ominaisuudet kuin *pinta-alamitalla* paitsi, että todennäköisyysmitta on *normeerattu* niin, että sen yläraja on 1.

Todennäköisyyden aksioomat äärettömissä otosavaruuksissa

Kolmogorovin aksioomat ja äärellisen otosavaruuden aksioomat

- Jos joukkofunktio P toteuttaa todennäköisyyden aksioomat *äärettömille otosavaruuksille*, niin se toteuttaa todennäköisyyden aksioomat myös *äärellisille otosavaruuksille*.
- Jokainen äärellisen otosavaruuden todennäköisyyden aksioomista johdettu *todennäköisyyden laskusääntö* pätee myös äärettömille otosavaruuksille.

Todennäköisyyden aksioomat äärettömissä otosavaruuksissa

Mitallisuus 1/2

- Jos S on *äärellinen* otosavaruus, *kaikille* otosavaruuden S osajoukoille $A \subset S$ voidaan *määritellä* todennäköisyys.
- Siten *äärellisen* otosavaruuden S tapauksessa *kaikki* otosavaruuden osajoukot $A \subset S$ *kelpaavat* tapahtumiksi.
- Jos S on *ääretön* otosavaruus, *kaikille* otosavaruuden S osajoukoille $A \subset S$ *ei voida välttämättä määritellä* todennäköisyyttä.
- Siten *äärettömän* otosavaruuden S tapauksessa *kaikki* otosavaruuden osajoukot $A \subset S$ *eivät välttämättä kelpaa* tapahtumiksi.

Todennäköisyyden aksioomat äärettömissä otosavaruuksissa

Mitallisuus 2/2

- Sellaisia otosavaruuden S osajoukkoja $A \subset S$, joille *voidaan* määritellä todennäköisyys sanotaan **mitallisiksi**.
- Sellaisia otosavaruuden S osajoukkoja $A \subset S$, joille *ei voida* määritellä todennäköisyyttä sanotaan **epämitallisiksi**.
- Voidaan osoittaa, että otosavaruuden S *mitallisten osajoukkojen perhe* muodostaa σ -algebran.

Todennäköisyyden aksioomat äärettömissä otosavaruuksissa

Mitallisuus ja reaalilukujen joukko 1/2

- Jos otosavaruutena S on *reaalilukujen joukko* , mm. kaikki reaaliakselin *välit* sekä *avoimet* ja *suljetut joukot* ovat mitallisia ja kelpaavat tapahtumiksi.
- Voidaan osoittaa, että reaalilukujen joukolla on todennäköisyysmitan suhteen *epämitallisia osajoukkoja*, jotka eivät kelpaa tapahtumiksi.

Todennäköisyyden aksioomat äärettömissä otosavaruuksissa

Mitallisuus ja reaalilukujen joukko 2/2

- *Kaikki* reaalilukujen joukon todennäköisyyksien suhteen *mitalliset osajoukot* saadaan tyyppiä

$$(-\infty, b] = \{x \in \mathbb{R} \mid -\infty < x \leq b\}$$

olevista puoliavoimista väleistä soveltamalla niihin *korkeintaan numeroituva määrä* komplementti-, yhdiste- ja leikkausoperaatiota.

- Muotoa $(-\infty, b]$ olevat reaaliakselin välit *virittävät* reaalilukujen joukon mitallisten osajoukkojen muodostaman σ -algebran.
- Tähän tulokseen perustuu *kertymäfunktion* keskeinen asema *matemaattisessa tilastotieteessä*; ks. lukua **Kertymäfunktio**.

Tapahtumien todennäköisyydet äärettömässä otosavaruudessa

- Otosavaruuden mitallisista osajoukoista eli tapahtumista voidaan muodostaa *uusia* mitallisia osajoukkoja eli tapahtumia soveltamalla *σ -algebran aksioomia* ja niistä johdettuja joukko-opin sääntöjä.
- Uusien tapahtumien *todennäköisyydet* saadaan soveltamalla *Kolmogorovin aksioomia* ja niistä johdettuja todennäköisyyslaskennan laskusääntöjä.

Todennäköisyyden aksioomat äärettömissä otosavaruuksissa

Todennäköisyyskentät

- Kolmikko

$$(S, \mathcal{F}, \text{Pr})$$

muodostaa **todennäköisyyskentän**, jos seuraavat ehdot pätevät:

- (i) S on *joukko*.
- (ii) Joukkoperhe $\mathcal{F}$ muodostaa σ -*algebran* joukossa S .
- (iii) Joukkofunktio Pr on σ -algebraan $\mathcal{F}$ kuuluville joukon S osajoukoille määritelty *todennäköisyysmitta*, joka toteuttaa Kolmogorovin aksioomat.

Lause 1

- Olkoon $(S, \mathcal{F}, \Pr)$ todennäköisyyskenttä ja $A_1, A_2, A_3, K \in \mathcal{F}$.

Tällöin pätee:

- (i) Jos $A_1 \subset A_2 \subset A_3 \subset L$, niin

$$\Pr\left(\bigcup_{i=1}^{\infty} A_i\right) = \lim_{n \rightarrow +\infty} \Pr(A_n)$$

- (ii) Jos $A_1 \supset A_2 \supset A_3 \supset L$, niin

$$\Pr\left(\bigcap_{i=1}^{\infty} A_i\right) = \lim_{n \rightarrow +\infty} \Pr(A_n)$$

Lause 1:

Todistus kohdalle (i) – 1/4

- Määritellään

$$B_0 = A_0 = \emptyset$$

$$B_1 = A_1$$

$$B_2 = A_2 \setminus A_1$$

$$B_3 = A_3 \setminus A_2$$

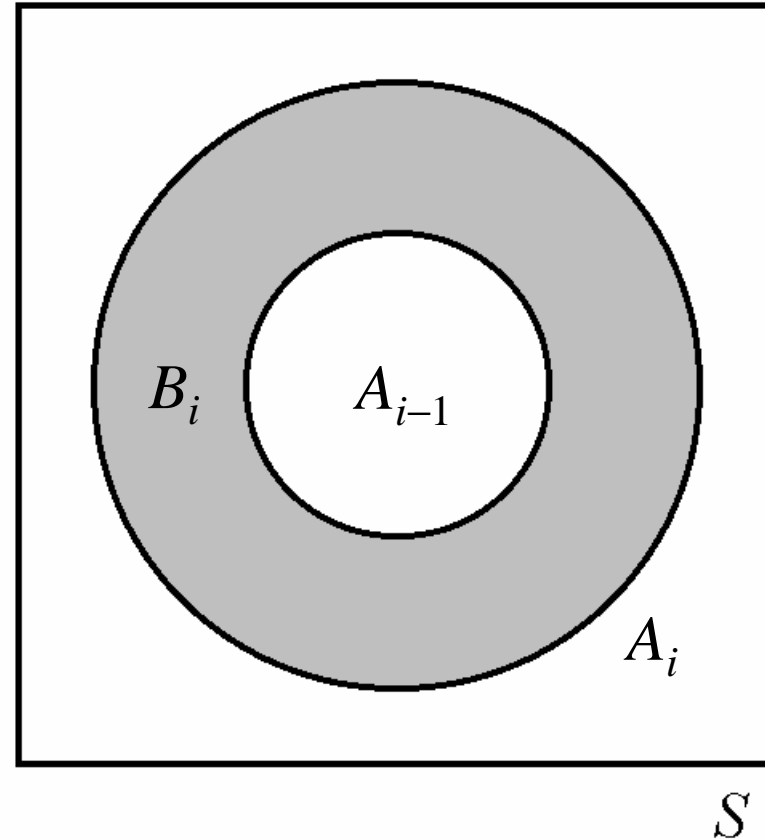
└

ja yleisesti

$$B_i = A_i \setminus A_{i-1} = A_i \cap A_{i-1}^c, i = 1, 2, 3, \dots$$

- Joukot B_i , $i = 0, 1, 2, 3, \dots$ ovat *pareittain toisensa poissulkevia*, koska oletuksen mukaan

$$A_{i-1} \subset A_i, i = 1, 2, 3, \dots$$

Lause 1:

Todistus kohdalle (i) – 2/4

- Oletuksesta

$$A_{i-1} \subset A_i, i = 1, 2, 3, \dots$$

seuraa:

$$\begin{aligned} \Pr(B_i) &= \Pr(A_i \setminus A_{i-1}) \\ &= \Pr(A_i) - \Pr(A_{i-1}) \end{aligned}$$

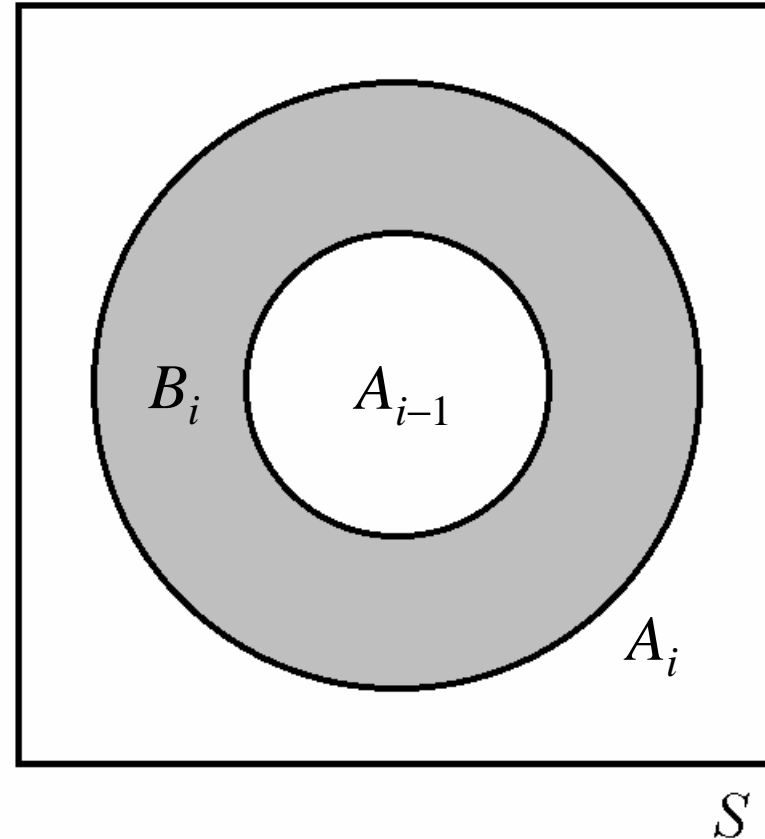
$$i = 1, 2, 3, \dots$$

- Lisäksi on selvää, että

$$\bigcup_{i=1}^{\infty} A_i = \bigcup_{i=1}^{\infty} B_i$$

- Siten

$$\Pr\left(\bigcup_{i=1}^{\infty} A_i\right) = \Pr\left(\bigcup_{i=1}^{\infty} B_i\right)$$

Todennäköisyyden aksioomat äärettömissä otosavaruuksissa

Lause 1:

Todistus kohdalle (i) – 3/4

- Koska joukot B_i , $i = 0, 1, 2, 3, \dots$ ovat pareittain toisensa poissulkevia, *Kolmogorovin aksioomasta* (iii) seuraa:

$$\Pr\left(\bigcup_{i=1}^{\infty} B_i\right) = \sum_{i=1}^{\infty} \Pr(B_i) = \lim_{n \rightarrow +\infty} \sum_{i=1}^n \Pr(B_i)$$

- Sijoittamalla tähän $\Pr(B_i) = \Pr(A_i) - \Pr(A_{i-1})$, $i = 1, 2, 3, \dots$ saadaan

$$\begin{aligned} \lim_{n \rightarrow +\infty} \sum_{i=1}^n \Pr(B_i) &= \lim_{n \rightarrow +\infty} \left[\Pr(A_1) + \Pr(A_2) - \Pr(A_1) \right. \\ &\quad \left. + \Pr(A_3) - \Pr(A_2) \right. \\ &\quad \left. \vdots \right. \\ &\quad \left. + \Pr(A_{n-1}) - \Pr(A_{n-2}) \right. \\ &\quad \left. + \Pr(A_n) - \Pr(A_{n-1}) \right] \\ &= \lim_{n \rightarrow +\infty} \Pr(A_n) \end{aligned}$$

Lause 1:

Todistus kohdalle (i) – 4/4

- Yhdistämällä edellä johdetut tulokset saadaan lopulta:

$$\Pr\left(\bigcup_{i=1}^{\infty} A_i\right) = \Pr\left(\bigcup_{i=1}^{\infty} B_i\right) = \lim_{n \rightarrow +\infty} \Pr(A_n)$$

Lause 1:

Todistus kohdalle (ii) – 1/3

- Määritellään

$$C_0 = S$$

$$C_1 = A_1^c$$

$$C_2 = A_2^c$$

$$C_3 = A_3^c$$

⋮

ja yleisesti

$$C_i = A_i^c, i = 1, 2, 3, \dots, K$$

- Oletuksesta $A_{i-1} \supset A_i, i = 1, 2, 3, \dots$ seuraa:

$$C_{i-1} = A_{i-1}^c \subset A_i^c = C_i, i = 1, 2, 3, \dots, K$$

Lause 1:

Todistus kohdalle (ii) – 2/3

- Sovelletaan joukkoihin C_i , $i = 1, 2, 3, \dots$ Lauseen 1 kohtaa (i):

$$\Pr\left(\bigcup_{i=1}^{\infty} C_i\right) = \lim_{n \rightarrow +\infty} \Pr(C_n)$$

- Koska $C_i = A_i^c$, $i = 1, 2, 3, \dots$, niin

$$\Pr(C_i) = \Pr(A_i^c) = 1 - \Pr(A_i), \quad i = 1, 2, 3, \dots$$

- *DeMorganin lain* mukaan

$$\left(\bigcup_{i=1}^{\infty} C_i\right)^c = \left(\bigcup_{i=1}^{\infty} A_i^c\right)^c = \bigcap_{i=1}^{\infty} A_i$$

- *Komplementtitapahtuman todennäköisyyden* kaavan mukaan

$$\Pr\left[\left(\bigcup_{i=1}^{\infty} C_i\right)^c\right] = 1 - \Pr\left(\bigcup_{i=1}^{\infty} C_i\right)$$

Lause 1:

Todistus kohdalle (ii) – 3/3

- Yhdistämällä edellä johdetut tulokset saadaan lopulta:

$$\begin{aligned}\Pr\left(\bigcap_{i=1}^{\infty} A_i\right) &= \Pr\left[\left(\bigcup_{i=1}^{\infty} C_i\right)^c\right] \\ &= 1 - \Pr\left(\bigcup_{i=1}^{\infty} C_i\right) \\ &= 1 - \lim_{n \rightarrow +\infty} \Pr(C_n) \\ &= 1 - \lim_{n \rightarrow +\infty} [1 - \Pr(A_n)] \\ &= \lim_{n \rightarrow +\infty} \Pr(A_n)\end{aligned}$$

Todennäköisyyden aksioomat äärettömissä otosavaruuksissa

Lause 2

- Olkoon $(S, \mathcal{F}, \Pr)$ todennäköisyyskenttä ja $A_1, A_2, A_3, K \in \mathcal{F}$.
- Jos $A_1 \supset A_2 \supset A_3 \supset \dots \rightarrow \emptyset$, niin

$$\lim_{n \rightarrow +\infty} \Pr(A_n) = 0$$

Lause 2:

Todistus

- Jos $A_1 \supset A_2 \supset A_3 \supset \dots \rightarrow \emptyset$, niin

$$\bigcap_{i=1}^{\infty} A_i = \emptyset$$

- Siten

$$\Pr\left(\bigcap_{i=1}^{\infty} A_i\right) = \Pr(\emptyset) = 0$$

- Lauseen 1 kohdan (ii) mukaan

$$\Pr\left(\bigcap_{i=1}^{\infty} A_i\right) = \lim_{n \rightarrow +\infty} \Pr(A_n)$$

- Yhdistämällä nämä tulokset saadaan:

$$\lim_{n \rightarrow +\infty} \Pr(A_n) = 0$$

Todennäköisyyden aksioomat äärettömissä otosavaruuksissa

Lause 2 ja Kolmogorovin aksioomat

- Voidaan osoittaa, että Kolmogorovin aksiooma

$$(iii) \quad A_1, A_2, A_3, K \in \mathcal{F} \text{ ja } A_i \cap A_j = \emptyset, i \neq j \Rightarrow$$

$$\Pr(\cup A_i) = \sum \Pr(A_i)$$

on yhtäpitävä aksioomien

$$(iii)' \quad A_1 \cap A_2 = \emptyset \Rightarrow \Pr(A_1 \cup A_2) = \Pr(A_1) + \Pr(A_2)$$

$$(iv) \quad A_1 \supset A_2 \supset A_3 \supset \dots \rightarrow \emptyset \Rightarrow \lim_{n \rightarrow +\infty} \Pr(A_n) = 0$$

kanssa.

- Aksioomaa (iv) kutsutaan usein todennäköisyyden **jatkuvuusaksioomaksi**.